

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Nyköpings Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Nyköpings Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Nyköpings Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
1:o Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
2:o Invånarne.....	4.
Folkmängden.....	4.
Folket.....	4.
Konst- och Näringsflit.....	4.
3:o Näringar.....	5.
Jordbruket.....	5.
Boskapsskötsel.....	6.
Skogar.....	6.
Bergsrörelse.....	6.
Fabriker, bruk och öfriga näringar, hvilka icke tillhöra bergsrörelsen.....	6.
Binäringar.....	6.
Handel i landet.....	6.
4:o Politisk författning.....	6.
Kammarverk.....	6.
Statsbidragen.....	6.
Politie.....	6.
5:o Städer.....	7.
Nyköping.....	7.
Strengnäs.....	7.
Eskilstuna.....	7.
Torshälla.....	8.
Maricøfred.....	8.
Trosa.....	8.

110 *Länets allmänna beskaffenhet.*

Nyköpings Län, vestra delen af Södermanland, innehåller i längd 11 och i bredd 8 mil samt i rymd sextiosex kvadratmil, deraf sju kvadratmil utgöras af vatten, och gränsar i öster till Stockholms Län, i norr till Upland, Westmanland och Mälaren, i vester till Hjelmaren och Nerike, och i söder till Östergöthland och Östersjön, som äfven sträcker sig i öster om Länet, hvilket består af dels fyra Fögderier med tillhopa tio härader, nemligen första Fögderiet, Jönåkers, Rönö och Hölebo härader, andra Fögderiet af Oppunda och Willättinge härader, tredje Fögderiet af Wester och Öster Rekarne härader, samt fjerde Fögderiet af Åkers, Daga och Selebo härader, indelade i tvänne doingsagor, och dels sex städer: Nyköping, Strengnäs, Eskilstuna, Thorshälla, Mariæfred och Trosa. — Utom hafvet och de större sjöar, hvartill Länet såsom berördt är gränsar, innesluter det en mängd vatten, skogar, bergssträckor och landthöjder. — Skogarne, egentligen vid Länets gränsor, såsom i trakter af Östersjön, Östergöthland öfver den så kallade Kålmåden, och intill Stockholms Län, men äfven inuti landet, motsvara i deras närvarande skick ungefär ortens behof. Dock har nu mera håg för ett skogens behandlande så att dess framtida afkastning skall kunna ökas börjat visa sig. — Desamma tyckas föga inverka på klimatet; i hvilken omständighet vattnet deremot äger mera inflytelse.

Till jagt såsom näring eller bidrag dertill, nemligen den ändamålsenliga jagten, gifves ingen håg, och således med hvarje år allt mindre tillfälle, med undantag likväl af sjöfogelsjagten, som förnämligast i skärgården bidrager till föda för invånarne och lemnar tillfälle till afsalu. — Fångst och jagt af skjälar brukas — jagten kan knappast räknas till binäring, men kunde vara det i betydlig grad. — Skogarnes förstörande verkar visst i detta afseende; men sättet, hvarpå jagten i allmänhet skötes, gör det vida mera. — Sällan

ofvas och vårdas jagten af jordägarne. — Med få undantag är den öfverlemnad åt skogvaktare eller idkas den af torpare, drängar, inhysesshjon och lösa personer, som endast hafva till ögonmärke den närvarande förmänen eller lättaste sättet.

Fiskes idkande erbjuder sig öfver hela Länet, fast i allmänhet icke anorlunda än till husbehof; men i skärgården utgör det hufvudnäring.

Jordmänen i odalåkern är i allmänhet god och gifvande, bestående af stark lera blandad med svartnylla, hvilken, mycket hårdbrukad, likväl, sedan brodden framskjutit, uthärdar långvarig torka, utan särdeles menligt inlytande på afkastningen; dock gäller detta egentligast om höstsädet, som ock allmännast här brukas. Aftappningar och odlingar af mossar och kärr hafva i sednare tider betydligt tilltagit.

2:0 *Invånarne.*

Folkmängden i landet utgör 27,307 män och 29,886 qvinnor, mantalskrifna; samt icke mantalskrifna 18,211 män och 20,216 qvinnor. — Tabellen visar städernas folkmängd.

Folket. Genom folkskolor, der barnen bibragts nödig christendoms-kunskap och lärt skrifva, genom af handel, körstor och dylikt åstadkommet umgänge med främmande, har folket erhållit en viss upplysning särdeles i orter gränsande till städerna. — Sedligheten är mindre, hvartill en ganska betydlig orsak igenfinnes i ett, kanske något minskadt fylleri, hvars betydligare aftagande motverkas genom ymnig tillgång på bränvin. — Den fordna lättheten att på härads-allmänningarne få anlägga odlingar har varit, och det allt mera allmänna bruket af så kallade stattjenster är i betydlig mån bidragande till ökande af fattigdom. — Dessa förhållanden, som bestämdt ådagalägga följderna af en för långt utsträckt hemmansklyfning, försätta den arbetande klassen i en belägenhet, hvilken förorsakar håglöshet och mindre ordentligt lefnadssätt.

Konst- och Näringsflit. I städerna äro dessa i tilltagande och bereda jemn utkomst för dem, som icke låta ett uppnådt välstånd förleda sig till lättja och utsväfningar, hvilket dock ej sällan inträffar. — På landet deremot stanna de egentligast vid tillredande af den mest nödvändiga åkerbruksredskapen och de oundgängligaste väfnader, som dock i vissa socknar ej obetydligt tillverkas till afsalu, samt att sköta jorden, hvori allmogen, som alltid visat fallenhet derföre, tyckes vilja förkofra sig; hvartill det nu inrät-

tade Landtbruks-institutet betydligt skall bidra, sedan det hunnit sprida sina verkningar.

Detta Landtbruks-institut, som tillika, i afseende å hvad till landtbruk hörer, är ett slöjd-institut, har sin varaktighet försäkrad derigenom, att detsamma är anlagdt å en på trettio år arrenderad Kungsladugård. Jemlikt det af Kongl. Maj:t den 14 Augusti 1841 för samma institut fastställda Reglemente, skola der årligen undervisas tolf frilärningar, hvaraf, efter i två år erhållen undervisning, sex årligen utgå. — Således blefvo sex lärningar antagne den 1:sta November 1841 och lika många samma tid 1842, då ock institutet var i full gång med dess bestämda lärarepersonal af föreståndare, underlärare och lärare för smide och slöjd.

Genom de ett tusende riksdaler banko årligen, som institutet tills vidare åtnjuter af det anslag, Rikets sednast församlade Ständer beviljat för lägre landtbruksskolor, har det blifvit en möjlighet att till dess nuvarande skick bringa berörde institut, som dessutom har egen kapitalfond och som, efter att i två år hafva fortgått, nemligen till den 1:sta November 1843, visat, att genom dess tillvägbringande en bana blifvit beträdd, på hvilken en stor och nyttig verksamhet kunde utvecklas, i det de utexaminerade lärlingarne, utan undantag, genast blifvit anstälde hos ortens landtbrukare och mängden af sökande, som önskade dels friplatser och dels att äfven mot betalning antagas, så ökade sig, att endast brist på medel och utrymme hindrade emottagandet af ett flerdubbelt antal. Sedan nämnde tid hafva ock två betalande lärlingar och sju elever af de bildade klasserna blifvit vid institutet intagna, så att tjuguen personer nu der njuta undervisning. — Af brist på nödigt utrymme för lärlingarne och på tillgångar i öfrigt, är dock institutets verksamhet inskränkt till dess nuvarande skick; men verksamheten kunde betydligt utvidgas, om detsamma erhöi af statsmedel ett ökad årligt anslag, som fick användas de första åren till nödiga byggnader och sedan till en utvidgad undervisning, som, att dömma efter hvad erfarenheten hitintills ådagalagdt och sig i öfrigt företeende anledningar, ofelbart kommer att i hög grad påkallas.

3:o Näringar.

Jordbruket. Circulationsbruk, hvarigenom ock ökad fodertillgång beredes, är antaget hos possessionaterna; men hos allmogen består brukningsättet deruti att vexelvis halfva åkern besås, då den andra hälften ligger i träde. Vanligen utsås på ett mantal tolf till femton tunnor årligen, mest råg; och van-

ligen är afkastningen för ortens behof fullt tillräcklig; men ej sällan medgifver den äfven afsalu till andra orter. — Potatis planteras betydligt, ej på den för säds frambringande egentligen bestämda jorden, utan i dertill anslagna täppor, å nyodlingar eller trädesåkrar. Dock har allmogen nu mera på åtskilliga ställen äfven börjat odla foderväxter.

Boskapskötsel. Hos possessionater råder visst ett hugnande bemödande att förbättra ängsmarken och uppbringa foderafkastningen; men ännu har man föga funnit allmogen vidtaga ändamålsenlig ängsförbättring. Deraf följer ock, att i allmänhet ännu endast possessionaterna förbättra sina kreatursräcer; dock genom de beskällare, som från Strömsholm årligen utsändas, blifva äfven allmogens hästar bättre; men hos allmogen äro beskapskreaturen små. De kreatur, som i allmänhet nyttjas, äro hästar, hornboskap, får och svin.

Skogar, i sednare tider genom oriktig hushållning betydligt minskade, kunna antagas ungefär motsvara ortens behof; men början synes vara gjord till förbättrad hushållning, hvaraf skogstillgången bör framdeles kunna blifva icke obetydlig.

Bergsrörelse. De inrättningar, som härtill höra, äro upptagne i tabellen. Bergshandteringen är för närvarande här, lika som annorstädes, i aftagande.

Fabriker, bruk och öfriga näringar, hvilka icke tillhöra bergsrörelsen. Hvad landet angår, åberopas i afseende å dem tabellen; och beträffande dem i städerna, så förekomma de här längre fram för hvarje stad särskildt.

Binäringar: Fiske, körslor och väfnader, snickeri, hvartill äfven räknas åkdons förfärdigande, börja något tilltaga.

Handel i landet. Denna sker egentligen med spannmål och dernäst med fiskvaror, som afsättas på Stockholm, Bergslagen och Örebro.

4:o Politisk författning.

Kammarverk. Sedan år 1837 hafva tillkommit 33 mantal och 16 par kvarstenar.

Statsbidragen utvisa tabellerna.

Politie. En arbets- och förbättrings-inrättning, egentligen för vanvårdade och vanartade barn, finnes i Länet. Utom länslazarettet och ett särskildt lazarett i Eskilstuna, finnes inom Daga härad en hälsovårdsanstalt med särskildt lönad läkare och djurläkare, hvarförutan för elfva socknar i Oppunda och Willåtiuge häraders finnes en extra provincial-läkare, utom de två ordinarie med station, den ena i Nyköping och den andra i Eskilstuna, en distriktläkare i Malmköping, en i Floda för socknarne deromkring och en i

Trosa för socknarne deromkring, hvilka icke lönas af staten. — I Länet finnas dessutom två djurläkare, en i Nyköping och en i Eskilstuna, som hafva i lön hvardera tjugofem riksdaler af de femtio riksdaler, som staten lemnar.

De fattige försörjas efter de i Kongl. Förordningen den 5 Februari 1811 stadgade grunder.

5:o Städer.

Nyköping, belägen vid en vik af Östersjön, med stapelfrihet, har fordom idkat betydlig både ut- och inrikes handel och sjöfart, som dock nu inskränker sig till det mesta af utminutering af hvad från närbelägne socknar hemtas, äfvensom af hvad från landet och skärgården inkommer. — I staden finnas en lärdomsskola samt två folkskolor, en för gossar och en för flickor. — Dessutom dels en mekanisk verkstad eller faktori och dels fyra klädesfabriker. — Dessa inrättningar och handel utgöra stadens hufvudnäringar, ehuru handtverkerierna äfven dertill kunna räknas. — Stadens jord, med undantag af den öppna inom staket, hvarå trädgårdsväxter och tobak frambringas, användes för olika säden, likasom landets. — Staden är säte för länets höfding, och i grannskapet ligger det fordna Nyköpings slott, i hvars ruiner länshäktet är inrättadt. — Staden har en af densamma lönad läkare och njuter dessutom biträde af provincial-läkaren och för närvarande jemväl af regementsläkaren.

Strengnäs belägen vid Mälaren. — Handel och handtverkerier äro ej särdeles betydliga. — Desamma, jemte jordbruk och inkomst af den studerande ungdomen, äro hufvudnäringarne. Mindre af böjelse för fylleri än af lättja i förening med stegrade anspråk på understöd, är väl åtminstone icke i tilltagande. — Uti staden är sätet för biskopen i Strengnäs stift samt finnas gymnasium, trivialskola och lancasterskola.

Eskilstuna, belägen vid Hjelmare ån, trefjerdedels mil från dess utlopp i Mälaren. — Ehuru under de sednast förflutna femton åren folkmängden ökats och staden blifvit mycket bebyggd, såsom en följd af låneunderstöd från Manufaktur-Diskonten åt manufakturisterna, har allmän välmåga likväl icke uppkommit, och för närvarande är, i anseende till allmän penningbrist, af sättning af der tillverkade arbeten ytterst trög. Jern- och stålförädling, som gör att sådana tillverkningar förnämligen utgöra stadens handel, drifves med fördel och utgör hufvudnäring. De af stadens invånare, som drifva manufakturarbeten, äro befriade från mantalspenningar och bevillning efter 1:sta Art. af Bevillningsförordningen. — Staden har en skola med tre lärare, af

hvilka den ena undervisar efter lancastermethod. — Tillförseln af landtmanna-produkter är betydlig om hösten. — En provincialläkare är der stationerad.

Torshälla belägen vid Mälaren. Handelsträcker sig mest till viktualier och är, liksom handtverkerierna, obetydlig. — Invånarne, hvilkas hufvudsakliga näring är åkerbruk af vanlig sädesproduktion samt potatesodling jemte boskapsskötsel och fårafvel, sysselsätta sig ock med befraktningar af varor till och från Stockholm samt omkring Mälaren belägna städer. Bar-naundervisningen sker i en pedagogi, tillräcklig för behofvet. Tillförseln är ringa och måste vara det, då ingen afsättning finnes.

Mariæfred belägen vid Mälaren och har föga rörelse för både handel och handtverkerier, hvaremot jordbruk är hufvudnäringen. Äger en skola för barnaundervisningen.

Trosa. Denna vid Östersjön belägna stad har till hufvudnäring strömmingsfiske, som betydligt nog idkas på fem särskilda i hafvet belägna skär. Den insaltade strömmingen afsättes om sommaren i städer vid Mälaren och om hösten i Nyköping och Norrköping.

Stadens handel, i en enda persons hand, består egentligen uti att förse skärgården med lin, hampa, salt, viktualier och något specier. — Konstfliten är ej obetydlig hos fiskesidkarne medelst förfärdigande af den redskap, de behöfva. För barnaundervisningen finnes en pedagogi.

I länet finnes en köping, Malmköping kallad, anlagd på Kongl. Södermanlands regemente tillhöriga rustbället Malma i lilla Malma socken af Willättinge härad, sju mil från Nyköping och tre mil från Eskiltuna.

Denna köping, hvarest drifves någon handel samt handtverkeri, lyder under landsrätt i justitiemål och till polisen under Landshöfdingen, Kronobetjeningen och en der i sednare tider tillkommen ordningsman, som invånarne sjelfva löna. — Der är ock samma regementes mötesplats. För tomter der erlægges till regementet tomtören. För öfrigt äger köpingen föga inflytelse på landsorten. Nyköping i Lands-Kansliet den 6:te Juli 1844.

G. E. FRÖLICH.

G. ENGSTRÖM.